

Разьдзел 1

УНУТРАНАЯ ПАЛІТЫКА РЭЖЫМУ ЛУКАШЭНКІ: ВЕРАСЕНЬ 2001 – ЛЮТЫ 2003 ГОДУ

Палітэхнолягі, якія займаюцца правядзеньнем выбарчых кампаніяў, кажуць, што выбарчая кампанія пачынаецца ў той момант, калі сталі вядомыя вынікі папярэдніх выбараў. У першыя дні пасьяля 9 верасьня 2001 году Аляксандар Лукашэнка наўрад ці ў поўнай ступені адчуў асалоду ад “прыгожай і элегантай перамогі”. Сухая афіцыйная фармулёўка: “другі прэзыдэнцкі тэрмін” — павінна была непрыемна рэзаць слых асобы, якая была так неразборлівая ў сродках для захаваньня ўлады. Другі — значыць, апошні. Паўстае пытаньне: што далей? З кожнай хвілінай набліжаецца 2006 год.

Наладжваньне апарату

Ужо ў першай заяве, зробленай Лукашэнкам у якасьці новаабранага кіраўніка дзяржавы 10 верасьня 2001 году, былі акрэсьленыя абрысы новага пэрсанальнага складу найвышэйшых эшалёнаў улады. Неўзабаве новая кадравая палітыка матэрыялізавалася ў новых прызначэньнях: на галоўныя ролі выйшлі былыя кэдэбісты, якія сваёй працай, майстэрствам інтрыгі, гульнёй з апанэнтамі забясьпечылі высокі ўзровень арганізацыі і правядзеньня вы-

барчай кампаніі “кіраўніка дзяржавы”. Кіраўнік выбарчага штабу Лукашэнка, былы сакратар Рады Бясьпекі, палкоўнік КДБ Урал Латыпаў узначаліў Адміністрацыю Прэзыдэнта (АП). Ён ужо даўно адыгрываў вялікую ролю пры вызначэньні ўнутранай і замежнай палітыкі рэжыму, і цяпер гэтая роля ўвасобілася ў адпаведнай пасадазе. “Правая рука” Латыпава, былы першы намесьнік сакратара Рады Бясьпекі, генэрал-маёр КДБ Станіслаў Князеў быў прызначаны на пасаду першага намесьніка кіраўніка АП. Яго фармальнай сфэрай адказнасьці сталі пытаньні “дзяржаўнай ідэалёгіі”. Былы віцэ-прэм’ер Леанід Козік, які раней ува ўрадзе адказваў за беларуска-расейскія сувязі, заняў месца рангам ніжэй Князева: атрымаў прызначэньне на пасаду намесьніка старшыні АП. Колішні дырэктар Барысаўскай шывной фабрыкі, дэпутат Вярхоўнай Рады 12-га і 13-га скліканьня, кіраўнік парлямэнцкай камісіі па эканамічнай рэформе, які пасьяля паказаў сябе цьвёрдым прыхільнікам Лукашэнка, Л. Козік быў прызначаны адказным за кадравую палітыку, эканамічныя пытаньні і ўзаемаадносіны паміж АП і ўрадам.

Першыя прызначэньні падкрэсьлілі статус структуры, якая выконвала ролю цэнтральнага мэханізму палітычнай сыстэмы, згодна з воляй кіраўніка дзяржавы прыводзіла ў дзеянне “пэрыфэрычныя” мэханізмы (уряд, парлямэнт, інстытуты судовай улады, дзяржаўныя СМІ), а таксама “выканаўчую вэртыкаль”. Толькі пасьяля адпаведнай “настройкі” цэнтральнага мэханізму можна было аддаць увагу іншым элемэнтам дзяржаўнай машыны. Гэтыя прызначэньні сьведчылі аб тым, што палітыка рэжыму ніяк не зьмянілася.

Выдаленьне зь першых роляў былога старшыні АП М. Мясьніковіча, намесьнікаў старшыні АП У. Замяталіна і Ю. Сівакова азначала зьмену эпох у гісторыі аўтарытарнага рэжыму. Гаспадарнік і добры выканаўца Мясьніковіч, палітработнік Замяталін, танкіст Сівакоў — яны адыгралі свае ролі і былі цяпер непатрэбныя. На першыя ролі выйшлі не акторы і выканаўцы, а сцэнарысты і рэжысэры ў адной асобе — кэдэбісты Латыпаў і Князеў. Прывід “намэнклятурнай рэвалюцыі” цяпер быў ужо непатрэбны. Не было ўжо і сэнесу захоўваць бачнасьць «фронды» намэнклятуры.

У нейкай ступені на характар кадравых прызначэньняў у складзе АП паўплывалі і вонкавыя чыньнікі. Перад пагрозай ціску з боку Масквы Лукашэнка не палічыў патрэбным паставіць этнічных расейцаў — Замяталіна і Сівакова — на нават нязначныя пасады. Яны былі выпраўленыя ў палітычнае небецьцё. Добра паслужыўшы, М. Мясьніковіч быў прызначаны на пасаду “памочніка прэзыдэнта ў асаблівых даручэньнях”: нейкі час разглядалася магчымасьць выкарыстаць асабістыя кантакты Мясьніковіча з расейскай палітычнай элітай. Урэшце 19 кастрычніка 2001 году яго паставілі прэзыдэнтам Нацыянальнай акадэміі навук.

Адной з мэтаў новага кіраўніцтва АП была зачыстка палітычнай прасторы ад усяго, што нагадвала аб тым, як была дасягнутая “элегантная і прыгожая перамога”. Важным заданьнем уладаў было “наведзеньне парадку” ў прафсаюзах, якія выйшлі з-пад кантролю. 15 верасьня прафсаюз работнікаў дзяржаўных устаноў прыняў заяву, якая асуджала палітызацыю прафсаюзаў і ставіла пытаньне аб зьмене кіраўніцтва ФПБ. У. Ганчарык павінен быў сысьці. Зачыстка інфармацыйнага поля была даручана рэспубліканскай пракуратуры, узначаленай старым папличнікам Лукашэнка Віктарам Шэйманам. Удар быў нанесены па незалежных СМІ, якія актыўна ўдзельнічалі ў выбарчай кампаніі. Гарадзенская пракуратура ініцыявала працэс ліквідацыі газэты “Пагоня”. Ціск на незалежныя СМІ чыніў Дзяржаўны камітэт па друку, які, у прыватнасьці, зрабіў папярэджаньне газэце “Народная воля”.

Пры канцы верасьня ў выніку рэалізацыі “праграмы рэфармаваньня беларускага ўраду” быў значна спрошчаны апарат Рады Міністраў: колькасьць міністэрстваў, дзяржаўных камітэтаў і канцэрнаў была скарачана амаль удвая, з 44 да 28. Два з чатырох прызначаных Лукашэнкам віцэ-прэм’ераў (да рэформы ўраду ў яго складзе было сем віцэ-прэм’ераў) мелі беспасярэдняе дачыненне да правядзеньня яго выбарчай кампаніі. На значную пасаду быў прызначаны былы намесьнік старшыні Гомельскага аблвыканкаму Сяргей Сідорскі — ён стаў апекавацца прамысловасьцю. Адной з прычынаў яго імклівага кар’ернага ўзлёту быў дасягнуты ім улетку 2001 году посьпех: толькі ў яго рэгіёне абласныя праф-

саюзы афіцыйна заявілі аб падтрымцы Лукашэнка. Віцэ-прэм’ерам, адказным за ахову здароўя, адукацыю, навуку і сацыяльную сфэру, быў прызначаны былы першы намесьнік старшыні Менскага аблвыканкаму Ўладзімер Дразын. Сваё прызначэньне — нагляднік за неляляльнай да рэжыму беларускай інтэлігенцыяй — Дразын заслужыў тым, што падчас выбарчай кампаніі ўзяў за свой кошт адпачынак, каб цалкам сканцэнтравана на дзейнасьці на карысьць свайго патрона. Лукашэнка меў усе падставы быць упэўненым і ў правільнасьці выбару кандыдатуры першага віцэ-прэм’ера, які курыраваў “агульныя эканамічныя пытаньні”. Гэту пасаду заняў вылучэнец Даўгалёва Андрэй Кабякоў, які цягам 1995—1999 гадоў займаў пасаду намесьніка старшыні КДК, а ў студзені-ліпені 2000 году яго ўзначальваў (на гэтай пасадазе яго зьмяніў кэдэбіст А. Тозік).

У выніку праведзенай рэформы ўрад стаў больш кампактнай і больш празрыстай для кантролю з боку АП структурай. Пазбаўленая часткі кіраўнічых функцыяў Рада Міністраў стала больш залежнай ад Лукашэнка і АП. Тры з чатырох віцэ-прэм’ераў (віцэ-прэм’ерам, адказным за сельскую гаспадарку і харчовую прамысловасьць, быў прызначаны Аляксандар Папкоў) былі ня столькі прафэсійнымі мэнэджэрамі, колькі палітычнымі функцыянерамі і кантралёрамі. Сідорскі, Дразын і Кабякоў забясьпечвалі палітычны кантроль над дзейнасьцю ўраду знутры гэтай установы.

24 верасьня стаў першым днём працы прызначанага Лукашэнкам ураду. У адрозьненне ад іншых эўрапейскіх краінаў, у Беларусі існуе правіла прызначаць сьпяраша чальцоў ураду, потым — прэм’ер-міністра. На практыцы гэта азначала, што чальцы ўраду нясуць пэрсанальную адказнасьць перад прэзыдэнтам, а не прэм’ер-міністрам, што рэзка зьмяншала значэньне самой гэтай пасады. Да таго ж на першыя ролі ўва ўрадзе вылучаліся віцэ-прэм’еры — асабіста адданыя Лукашэнку асобы.

Праграма рэфармаваньня ўраду прадугледжвала таксама ператварэньне Дзяржаўнага камітэту ў справах друку ў Міністэрства інфармацыі. Адпаведна была пашыраная сфэра адказнасьці гэтай установы. У вэтэрана барацьбы на “інфармацыйным фронце” М. Падгайнага зьявілася значна большая прастора для дзеяньняў.

Вызначэньне кірунку галоўнага ўдару

28 верасня 2001 году каля дзвюх тысяч рашуча настроеных рабочых МТЗ перакрылі каля свайго заводу рух у знак пратэсту супраць нявыплаты заробку. Акцыя мела палітычны падтэкст: сярод работнікаў прайшла пагалоска, што іх грошы пайшлі на правядзеньне сьвята “Дажынкi” ў Мазыры, у якім браў удзел асабіста Лукашэнка. Выкліканьня на месца акцыі падразьдзяленьні міліцыі ўхіліліся ад якіх-колічы дзеяньняў: на МТЗ канчалася рабочая зьмена і дэманстрантаў прыбывала.

Уздым рабочага руху, масавыя выступы абураных работнікаў разглядаліся рэжымам як пагроза № 1. Натоп працоўных перад будынкам ураду ў красавіку 1991 году як кашмар стаяў перад вачыма кіруючай эліты.

Падзея 28 верасня аказала ўплыў на ўнутраную палітыку рэжыму. Смугой няяснасьці былі ахутаныя дачыненні з Масквой: на адмову афіцыйнага Менска перадаць кантроль над стратэгічна важнымі прамысловымі аб’ектамі расейцы маглі адказаць эканамічным уціскам. Сваёй чаргой, рост сацыяльнай напружанасьці мог прывесці да палітычных забурэньняў. Дзеся гэтага пад найпільнейшую ўвагу з боку Лукашэнкі лучыў перадусім менскі дырэктарат, а таксама працоўныя калектывы менскіх прадпрыемстваў. Улады таксама ўсяляк імкнуліся дасягнуць кантролю над прафсаюзным рухам.

1 кастрычніка 2001 году завяршылася інтрыга з прызначэньнем прэм’ер-міністра. Ім стаў інжынэр-будаўнік па прафэсіі, які ў савецкі час працаваў у абкаме КПБ, а за часоў незалежнасьці займаў пасаду міністра і віцэ-прэм’ера Генадзь Навіцкі. З “дысцыплінаваным і выканаўчым” прэм’ерам урад канчаткова ператварыўся ў філію АП. Памяркоўны Навіцкі, ляяльнасьць якога не выклікала сумневу (ён ня быў фігурай, здольнай да самастойных крокаў ці незалежных ацэнак палітыкі Лукашэнкі), адцяпер нёс фармальную адказнасьць за эканамічную палітыку, да вызначэньня якой ён

меў толькі ўскоснае дачыненне. Тым самым працягвала існаваць мадэль “добры прэзыдэнт — кепскі ўрад”, згодна зь якой Лукашэнка пэрыядычна перакладаў на ўрад адказнасьць за цяжкасьці нацыянальнай эканомікі і прыняцьце непапулярных рашэньняў.

31 кастрычніка 2001 году Палата Прадстаўнікоў прыняла закон “Аб надзвычайным становішчы”. Адпаведны законапраект быў унесены АП яшчэ ў траўні 2001 году — тады ўлада рыхтавалася да “непрыемнасьцяў”, якія маглі выклікаць фальсыфікацыя вынікаў прэзыдэнцкіх выбараў. Закон даваў прэзыдэнту вельмі шырокі спэктар надзвычайных паўнамоцтваў. Указам кіраўніка дзяржавы аб увядзеньні надзвычайнага становішча маглі быць прадугледжаныя наступныя захады: “абмежаваньне свабоды друку і іншых СМІ шляхам увядзеньня папярэдняй цензуры з указаньнем умоваў і парадку яе ажыццяўленьня; канфіскацыя і арышт друкарскай прадукцыі, радыёперадавальных, гуказапісвальных, гукаўзмацняльных тэхнічных сродкаў і памнажальнай тэхнікі; устанавленьне парадку акрэдытацыі журналістаў; прыпыненьне дзейнасьці палітычных партыяў і іншых грамадзкіх аб’яднаньняў, што пераследуюць палітычныя мэты, якія перашкаджаюць ліквідаваць чыннікі, што былі падставай для ўвядзеньня надзвычайнага становішча”¹. Прыняцьце гэтага закону стварала праўную базу для жорсткіх захадаў пры дэстабілізацыі рэжыму.

Адначасна з правядзеньнем “прафіляктыкі” супраць палітычных выступаў эканамічнай эліты, працоўных калектываў і прафсаюзаў кіруючая эліта ў пачатку лістапада 2001 году аднавіла “баявыя дзеянні” супраць дэмакратычных палітычных партыяў, якія сілком уцягваліся ў працяглае супрацьстаяньне з уладай. Такая тактыка дазваляла паступова зьнясіліць апазыцыю, ізаляваць найбольш актыўныя яе элементы. Праціўнікаў рэжыму было зручней біць паасобку. 8 лістапада 2001 году адбыліся першыя арышты актывістаў «Маладога Фронту» і Беларускай партыі свабоды, якія выступалі супраць будаўніцтва акружнай дарогі на месцы пахаваньняў ахвя-

¹ Белорусская деловая газета. 2001. 1 лістапада.

раў сталінскіх рэпрэсіяў ува ўрочышчы Курапаты. Пачалася шмат-месячная “абарона Курапатаў”.

У пачатку лістапада 2001 году сярод шэрагу ўмоваў нармалізацыі адносінаў паміж Амэрыкай і Беларуссю, сфармуляваных старшынём камісіі Сэнату ЗША ў міжнародных справах Джэсі Хелмсам, значылася “паданьне поўнай справаздачы аб зьніклых палітыкаў і пакараньне ўсіх адказных за зьнікненьне асобаў”². Як вынікала з спавешчаньня Хелмса, цень падазрэньня ў датычнасьці да выкраданьня падаў на генпракурора В. Шэймана.

Як унутрыпалітычныя, так і замежнапалітычныя падзеі падштурхоўвалі лукашэнкаўскі бок да далейшага ўзмацненьня жорсткасьці палітычнага рэжыму. Першай ахвярай гэтай палітычнай лініі стала эканамічная эліта.

“Справа” дырэктараў

Падчас знаходжаньня Лукашэнкі ўва ўладзе ў краіне пэрыядычна праводзіліся акцыі, пакліканыя трымаць эканамічную эліту на пэўнай дыстанцыі ад палітыкі. “Справы” былога кіраўніка Беларускага мэталюргічнага заводу Юр’я Феакістава, Васіля Лявонава, Васіля Старавойтава мелі паказны характар. Дырэктарскі корпус мусіў зразумець: найменшая праява яго палітычнай неляяльнасьці мае вынікам прыцягненьне да крымінальнай адказнасьці па “вылучна” эканамічных артыкулах. Недасканаласьць заканадаўства, што рэгулявала гаспадарчае абарачэньне, дазваляла ўладзе прыцягнуць да крымінальнай адказнасьці якога-любя кіраўніка.

Падчас выбарчай кампаніі 2001 году дырэктарат дазваляў сабе пэўныя вольнасьці. Генэральны дырэктар Менскага заводу лядоўняў (МЗЛ) Леанід Калугін спрабаваў зарэгістравацца кандыдатам у прэзыдэнты. Дырэктар МТЗ Міхаіл Лявонаў публікаваўся ў апазыцыйнай “Народнай Волі”. Не чакаючы, пакуль дырэктарская «фронта» аформіцца арганізацыйна і кадрава, лукашэнкаўскі бок згуляў на апярэджаньне і вывеў з гульні тых, хто мог яе ўзначаліць.

² Белорусская деловая газета. 2001. 13 лістапада.

Учыненая для вырашэньня палітычных заданьняў чыстка дырэктарскага корпусу была з самага пачатку прыкрытая “антыкарупцыйнай кампаніяй”. 21 лістапада 2001 году генпракурор В. Шэйман заявіў пра ўзбуджэньне крымінальнай справы што да начальніка Беларускай чыгункі Віктара Рахманька. Ува ўмовах аўтарытарнага рэжыму цяжка меркаваць аб ступені сапраўднай віны канкрэтнага прыцягнутага да крымінальнай адказнасьці прадстаўніка эканамічнай эліты: справядлівасьць рашэньняў падкантрольнага ўладам суду выклікае вялікія пытаньні. У дырэктарскіх «справах» дзяржаўнымі мэдыямі напачатку падавалася пераважна праўдзівая інфармацыя. Калі давер аўдыторыі ўжо заваяваны, такі прыём дазваляў пасяля эфэктыўна выкарыстоўваць ілжывую інфармацыю.

Чыстка кіраўніцтва Беларускай чыгункі ад самага пачатку дзелялася як нацыянальная інфармацыйная акцыя. Дзяржаўныя СМІ пераконвалі публіку, што карупцыя пусьціла глыбокія карані ў грамадстве і таму антыкарупцыйная кампанія павінна мець шырока-маштабны і доўгатэрміновы характар. У той жа час меркаваньні аб палітычным падтэксьце кампаніі прызнаваліся беспадстаўнымі.

22 лістапада 2001 году нацыянальныя СМІ паведамілі аб новай “сэнсацыі”: быў выпраўлены ў адстаўку памочнік прэзыдэнта Сяргей Пасахаў. Некаторыя незалежныя СМІ адкаментавалі гэтую падзею ў тым духу, што адстаўка гэтага былога чальца бюро ЦК КПБ і аднаго з галоўных лукашэнкаўскіх ідэолягаў разам з адстаўкамі Зямталіна і Сівакова прадвяшчае лібэралізацыю рэжыму. Сфэру адказнасьці расейца Пасахава ў АП пераняў Іван Карэнда*, якога паставілі начальнікам Галоўнай ідэалягічнай управы і памочнікам прэзыдэнта ў пытаньнях ідэалёгіі.

У той самы дзень супрацоўнікі пракуратуры і Дэпартаменту фінансавых расьсьледаваньняў КДК (ДФР КДК) затрымалі генэральнага дырэктара МЗЛ Л. Калугіна, які быў абвінавачаны па арт.

* Іван Карэнда — ураджэнец сяла Крывічы Івейскага раёну Гарадзенскай вобласьці. Пасяля сканчэньня Гарадзенскага пэдагагічнага інстытуту нейкі час працаваў настаўнікам беларускай мовы. Потым — на камсамольскіх і партыйных пасадах, пасяля 1991 году быў намесьнікам міністра інфармацыі, намесьнікам міністра культуры, працаваў у выканкаме СБР.

424, ч. 3 КК РБ “Злоўжываньне ўладай альбо службовымі паўнамоцтвамі”; арт. 225 “Невяртаньне з-за мяжы фінансавых актываў прадпрыемства” і арт. 233, ч. 2 “Незаконная прадпрымальніцкая дзейнасьць”. За дзень да гэтага, 21 лістапада 2001 году, падчас сустрэчы Шэйман прапанаваў Лукашэнку адхіліць Рахманька ад пасады. Тады ж, магчыма, быў вырашаны і лёс Калугіна. Адразу пасьля арышту гендырэктара МЗЛ Лукашэнка выступіў з гучнай заявай, сэнс якой зводзіўся да таго, што гэта толькі пачатак і на чарзе яшчэ 15 дырэктараў.

“Справа” дырэктараў высунула на першыя ролі ў атачэньні Лукашэнкі генпракурора Віктара Шэймана і старшыню КДК Анатоля Тозіка (арыштам дырэктароў папярэднічала праверка іх дзейнасьці КДК). 5 сьнежня Шэйман быў зноў выкліканы да Лукашэнкі. Генэральны пракурор атрымаў загад “караць, нягледзячы на пасады”.

Адначасна ўлада працягвала наступ на кіраўніцтва ФПБ. Праўда, 7 сьнежня чарговая атака правалілася. На пленуме ФПБ толькі кіраўнікі 4 з 32 галіновых прафсаюзаў — чальцоў арганізацыі выступілі за зьмену старшыні. У адказ на гэта 14 сьнежня Рада Міністраў забараніла дзяржаўным прадпрыемствам і арганізацыям пераводзіць сяброўскія складкі на рахункі прафарганізацыяў па безнаўным разьліку. Такога ўдару ФПБ ня вытрымала. 21 сьнежня У. Ганчарык заявіў аб сваёй адстаўцы. Кіруючая эліта зрабіла першы крок да поўнага кантролю над ФПБ: старшынём быў абраны ляльчы Францішак (Франц) Вітко.

7 студзеня 2002 году была арыштавана наступная ахвяра “анты-карупцыйнай кампаніі” — генэральны дырэктар Менскага трактарнага заводу (МТЗ) Міхаіл Лявонаў. Гендырэктару МТЗ было выстаўлена абвінавачаньне па арт. 166, ч. 2 Крымінальнага Кодэксу “Злоўжываньне ўладай альбо службовымі паўнамоцтвамі” і арт. 168 “Нядбаласьць”. Адзін з найбольш аўтарытэтных прадстаўнікоў беларускай эканамічнай эліты, Лявонаў узначальваў створаны пры канцы 1999 году Міжнародны клуб дырэктараў (МКД), чальцамі якога былі пераважна дырэктары буйных прадпрыемстваў Беларусі, а таксама шэраг расейскіх прамыслоўцаў. На паседжаньнях МКД дырэктарат між іншага выпрацоўваў сваю пазыцыю што да

эканамічнага рэфармаваньня краіны. У пачатку траўня 2001 году прамысловым лобі нават разглядалася магчымасьць вылучэньня кандыдатуры М. Лявонава ў прэзыдэнты. Лукашэнкава рэакцыя тады ня змусіла сябе чакаць: на 55-гадовы юбілей МТЗ (29 траўня 2001 году), найбуйнейшага беларускага прадпрыемства (на ім працуе каля 20 тысяч чалавек, а на прадпрыемствах, зьвязаных з МТЗ тэхналягічным ланцюгом — каля 120 тысяч), не зьявіўся ніводзін прадстаўнік улады.

Паказальна, што і Л. Калугін, і М. Лявонаў былі арыштаваныя вонках сваіх прадпрыемстваў, бо іх арышт на “сваёй” тэрыторыі мог выклікаць пратэсты працоўных калектываў. Арышты паказалі запалоханаму дырэктарату, якія высновы ён мае зрабіць. У адрозьненьне ад кагадзе арыштаванага Л. Калугіна, М. Лявонаў не хаваў сваіх эканамічных поглядаў, якія не супадалі з афіцыйнымі, у прыватнасьці, выказваў незадаволенасьць перацягваньнем фінансавых актываў прыбытковых прадпрыемстваў для падтрымкі прадпрыемстваў-банкрутаў.

У студзені 2002 году міністар сельскай гаспадаркі Міхаіл Русы заявіў, што дэфіцыт сродкаў, неабходных для правядзеньня сяўбы, складае 259 млрд. руб. Як і раней, яго значная частка меркавалася пакрывацца коштам фінансавых актываў прыбытковых прадпрыемстваў. На гэты раз незадаволеных галасоў з боку дырэктарату не было. Калгасы ў Беларусі ўжо даўно выконваюць ролю ня столькі эканамічных, колькі палітычных арганізацыяў. Датацыі з цэнтру дазваляюць падтрымліваць адданы Лукашэнку электарат і забясьпечваць функцыянаваньне структураў, якія ажыццяўляюць палітычны кантроль над вёскай.

Каб яшчэ больш прынізіць і запалохаць дырэктарат, на першыя ролі ў расьсьледаваньні “справы” дырэктараў выйшлі асобы, якіх падазравалі ў арганізацыі выкраданьня дзеячоў апазыцыі. Ажыццяўляць нагляд над расьсьледаваньнем справы Лявонава было даручана генпракурору Шэйману, ад якога Лукашэнка пры кожнай сустрэчы патрабаваў “забясьпечыць усебаковае расьсьледаваньне крымінальных справаў”³. Гэта значыла: трэба чакаць новых арыштаў.

³ Белорусская деловая газета. 2002. 31 студзеня.

У першым квартале 1999 году, будучы сакратаром Рады Бясьпекі, Шэйман выконваў ролю каардынатора дзейнасьці дзяржаўных органаў, накіраванай на зрыў альтэрнатыўных прэзыдэнцкіх выбараў. Тады інтэнсіўны ціск на апазыцыю стаў адным з прыярытэтаў унутранай палітыкі рэжыму. У 2002 годзе яе прыярытэты зьмяніліся. Але зноўку на першы плян, ужо ў сіній форме генпракурора, выйшаў Шэйман. Стыль яго працы мала зьмяніўся. Толькі калі ў 1999 годзе выпрацоўка праграмы дзеяньняў, скіраваных супраць апазыцыі, ішла на пашыраных паседжаньнях Рады Бясьпекі, то цяпер эпіцэнтар антыкарупцыйнай актыўнасьці ўладаў быў перанесены ў Генэральную пракуратуру. Акурат там 25 студзеня 2002 году пад кіраўніцтвам Шэймана было праведзена паседжаньне “пашыранай калегіі з удзелам кіраўнікоў праваахоўных, кантрольных і судовых органаў”, у якім узялі ўдзел міністар унутраных справаў Уладзімер Навумаў, старшыня КДБ Леанід Ерын, старшыня КДК Анатоль Тозік, начальнік сьледчай управы ДФР КДК Генадзь Гапоненка, старшыня Вярхоўнага Суду Валянцін Сукала, сакратар Рады Бясьпекі Генадзь Нявыглас. Нагляд за працай ланцугу «КДК — пракуратура — суд» быў даручаны генпракурору.

Разам з інтэнсіўнай чысткай эканамічнай эліты Шэйман і каардынаваныя ім органы дзейлі і ў іншых кірунках. 29 студзеня 2002 году Лукашэнка падпісаў указ “Аб стварэньні спэцыялізаванай камісіі для правэркі дзейнасьці судоў, органаў пракуратуры і ўнутраных справаў г. Менска і Менскай вобласьці”, якую ўзначаліў усё той жа Віктар Шэйман. Кіруючая эліта была зацікаўленая, каб акурат у цэнтры краіны рэпрэсіўны мэханізм дзеяў найбольш эфэктыўна. Незадоўга да падпісаньня ўказу падчас асабістай сустрэчы з Лукашэнкам генпракурор атрымаў загад узмацніць пракурорскі нагляд за расьсьледаваньнем карупцыйных справаў, а таксама актыўна правераць дзейнасьць службовых асобаў судоў, органаў пракуратуры і ўнутраных справаў. Тыя, каго правяралі, мелі зразумець: у выпадку, калі па іхнай віне адбудзецца збой у працы “кантрольна-праваахоўна-судовага” мэханізму, вінаватага чакае лёс арыштаваных дырэктараў.

Арганічнай часткай “вайны з карупцыяй” была інфармацыйная

кампанія, пакліканая запалохаць эканамічную эліту і неляяльную ўладам частку грамадзтва. Калі раней у АП за працу з СМІ адказваў У. Замяталін, то падчас “антыкарупцыйнай кампаніі” гэтую сфэру адказнасьці пераняў С. Князеў. Былы кэдэбіст проста не мог не выкарыстаць звычайных для яго ведамства мэтадаў. У пачатку лютага 2002 году нацыянальныя СМІ паведамлілі, што былы гендырэктар МЗЛ, які не прызнаваў сваёй віны, быў зьмешчаны ў псыхіятрычную клініку “Навінкі” на тэрмін з 9 па 31 студзеня для “правядзеньня судова-сьледчай экспэртызы”. Навідавоку было імкненьне ня толькі маральна зламаць Л. Калугіна, але і запалохаць яго гіпатэтычных пераемнікаў на пасадзе генэральнага дырэктара МЗЛ. Эфэкт, выкліканы арыштамі дырэктараў МЗЛ і МТЗ, быў узмоцнены рэпрэсіўнымі дзеяньнямі супраць былых супрацоўнікаў Л. Калугіна і М. Лявонава, у прыватнасьці, 19 лютага 2002 году за “невывананьне захадаў, прадугледжаных “Законам аб барацьбе з арганізаванай злачыннасьцю і карупцыяй” з МТЗ быў звольнены памочнік дырэктара Ўладзімер Мядзьведзеў”⁴. Кіраўнікам прадпрыемстваў, калі яны не хацелі згубіць працы заставалася дыстанцыявацца ад усялякіх дзеяньняў з палітычным падтэкстам*.

⁴ Белорусская деловая газета. 2002. 21 лютага.

* Усяго ў межах т.зв. “справы” дырэктараў апрача Віктара й Андрэя Казекаў, Міхаіла Лявонава, Міхаіла Гардзея, Леаніда Калугіна, Яўгена Краўцова, Віктара Рахманька былі прыцягнутыя да адказнасьці тагачасны старшыня праўленьня ААТ «Беларускі Біржавы Банк» Андрэй Маркоўскі, першы заступнік старшыні праўленьня банку «Залаты талер» Зьміцер Міхалевіч, былы старшыня праўленьня «Белпрамбудбанку» Мікалай Ракаў, дырэктар Бабруйскага шынарамонтнага заводу Станіслаў Астрога, кіраўнік Дзяржынскага райвыканкаму Ўладзімер Ткачоў, дырэктар па замежнаэканамічных сувязях ВА «БелаўтаМАЗ» Аляксандар Якаўлеў (уцёк у Польшчу), дырэктар Гомельскага радыёзаводу Анатоль Кірыкаў, дырэктар «Каапэратыўнага нарыхтоўчага гандлю» Магілёўскага аблспажыўсаюзу Анатоль Пратасеня, дырэктар аўтарынку «Гандлёвага дому «Ждановічы» Аляксандар Сярэбраньнікаў, былы віцэ-прэзыдэнт ЗАТ «Пушэ» Станіслаў Чарнышэвіч, дырэктар ЗАТ «Гандлёвы сьвет «Колца» Аляксандар Васілеўскі, дырэктар Гомельскага караблэбудаўнічага заводу Яўген Корзун і др. — Рэд.

Мабілізацыя сілаў рэжыму

На працягу зімы 2001—2002 гадоў Лукашэнка сустрэкаўся з генпракурорам не радзей разу ў два тыдні. Прэзыдэнцкая прэс-служба, выкарыстаўшы ўсе магчымыя варыянты тлумачэньня такіх частых сустрэчаў (сапраўдныя прычыны не маглі быць абнародаваныя), пад канец зімы стандартна паведамляла, што “ў ходзе асабістай сустрэчы была абмеркаваная крымінагенная сытуацыя ў краіне за два папярэднія тыдні”. Пры канцы сакавіка Шэйман быў вызвалены ад абавязкаў каардынатора “антыкарупцыйнай кампаніі”. Яго праца на пасадзе кіраўніка камісіі для праверкі дзейнасьці судоў, органаў пракуратуры і ўнутраных справаў Менска і Менскай вобласці была высока ацэнена: Лукашэнка адзначыў адсутнасьць неабходнасьці кадравых зьменаў у сыстэме службаў бясьпекі.

Месцам паседжаньняў “пашыранай калегіі” на нейкі час робіцца АП. Карны апарат трэба было ізноў перанастроіць: ступень гвалту з боку сілавікоў павінна была дакладна адпавядаць той, якая была вызначана “наверсе”. А для гэтага трэба было паставіць дзейнасьць правахоўных органаў пад кантроль былых кэдэбістаў — кіраўнікоў АП. Практычна непадкантрольных судовым органам і маючых карт-блянш з боку пракуратуры супрацоўнікаў органаў МУС вырашылі прымусяць чуйна прыслухоўвацца да загадаў начальства.

26 сакавіка 2002 году адбылася вельмі рэдкая для аўтарытарнай краіны падзея. Суд Першамайскага раёну Менска за зьбіцьцё арыштаваных прысудзіў пяцёх супрацоўнікаў міліцыі да розных тэрмінаў пазбаўленьня волі — ад аднаго году да шасьцёх. У той жа дзень быў вызвалены палітычны вязень — дэпутат Вярхоўнай Рады 13-га скліканьня Андрэй Клімаў*. Гэтыя падзеі былі выкарыстаныя ўладай для працягу гульні ў “лібэралізацыю”.

* А. Клімаў прасядзеў за турэмнымі кратамі больш за чатыры гады — быў арыштаваны 11 лютага 1998 году. У верасьні 1999 году быў асуджаны на шэсьць гадоў зняволеньня.

Перадача функцыяў каардынатора “антыкарупцыйнай кампаніі” кіраўніцтву АП ня ўнесла зьменаў у яе характар і накіраванасьць. У сакавіку пад праверкі КДК трапілі прадпрыемствы канцэрну “Белнафтахім”. У шэрагу выпадкаў, як гэта ўжо стала традыцыяй, усьлед за супрацоўнікамі КДК прыходзілі супрацоўнікі пракуратуры. Па выніках праверкі былі заведзеныя 64 крымінальныя справы. Падчас перамоваў з расейскімі нафтавікамі Лукашэнку было важна чарговы раз паказаць, што сытуацыя на кожным прадпрыемстве нафтахіміі знаходзіцца пад яго поўным кантролем. З такіх дробных момантаў складалася ўяўленьне аб моцы яго пазыцыяў у краіне.

На тле кампаніі супраць эканамічнай эліты былі ўдакладненыя прыярытэтныя кірункі дзейнасьці АП, між іншага ёй было даручана вядзеньне вайны супраць “трэцяга сэктару”. 27 сакавіка 2002 году Лукашэнка падпісаў указ аб зацьверджаньні новага складу камісіі па рэгістрацыі грамадзкіх аб’яднаньняў. Трымаць руку на пульсе працэсаў, якія адбываюцца ў “трэцім сэктары”, была даручана першаму намесьніку кіраўніка АП С. Князеву. Адыход у палітычнае небыцьцё вэтэрана вайны з дэмакратычнымі НДА У. Замяталіна не зьмяніў ідэалогічных падыходаў камісіі. У яе склад увайшлі чальцы кіраўніцтва КПБ дэпутаты Палаты Прадстаўнікоў Ігар Катляроў і Сяргей Касьцяцян, а таксама галоўны рэдактар інфармацыйна-аналітычнага бюлетэню АП “Політыка” савецкі рэакцыянэр Эдуард Скобелеў.

Важным кірункам дзейнасьці АП заставалася ўсталяваньне поўнага кантролю над ФПБ. Просьбы прафсаюзнага кіраўніцтва аднавіць практыку безнаўнага пералічэньня сямброўскіх складак заставаліся без увагі.

У пачатку красавіка 2002 году прэзыдэнт Лукашэнка ўнёс чарговыя карэктывы ў дзейнасьць КДК і пракуратуры. Шэйману было даручана ўзмацніць пракурорскі нагляд за захаваньнем заканадаўства кіраўнікамі выканаўчай вэртыкалі, рашуча спыняць любыя злоўжываньні ўладай і службовымі паўнамоцтвамі. У выніку перамеркаваньня сфэраў адказнасьці ў лукашэнкаўскім асяродзьдзі роля каардынатора “антыкарупцыйнай кампаніі” зноў замацавалася за Шэйманам. Паседжаньні “пашыранай калегіі з удзелам кіраў-

нікоў праваахоўных, кантрольных, судовых органаў” адцяпер зноў адбываюцца на “тэрыторыі” Шэймана — у рэспубліканскай пракуратуры.

Статус каардынатора “антыкарупцыйнай кампаніі” дазваляў генпракурору істотна ўплываць на вызначэньне ўнутранай палітыкі. Мэтай праверак “выканаўчай вэртыкалі” было выяўленьне ня толькі фактаў злоўжываньняў, але і недастаткова ляяльных рэжыму чыноўнікаў, паколькі падчас іх фіксавалася ступень адпаведнасьці таго ці іншага чыноўніка сваёй пасадае. Генпракурор атрымаў вельмі важны палітычны рэсурс — роля “вачэй і вушэй”, “карнага мяча” Лукашэнкі дазваляла яму ўплываць на кадравую палітыку рэжыму. Тыя функцыянеры, што падтрымлівалі жорсткі ўнутрыпалітычны курс, атрымалі дадатковыя магчымасьці для кар’ернага росту. Некаторыя зь іх былі абавязаныя ім асабіста Шэйману.

Шырокамаштабная чыстка “вэртыкалі” ад неадпаведных сваёй пасадае чыноўнікаў не была адзіным мэтадам мабілізацыі выканаўчай улады. У пачатку красавіка 2002 году УСП перадала найбольш эфэктыўна дзеючым рай- і гарвыканкамам 174 легкавых «мэрсэдэсаў». Паводле пэўных ацэнак, іх кошт складаў 3,9 млн. даляраў⁵. “Вэртыкальнікі” атрымалі таксама 119 самаходаў УАЗ для паездак па бездарожжы. Гэткая “змазка” мэханізму выканаўчай улады выклікала незадаволенасьць шэрагу дэпутатаў ПП: на правядзеньне сяўбы на той момант не ставала каля 39 млн. USD⁶. Аднак боку Лукашэнкі было важна забясьпечыць рай- і гарвыканкамы для падтрыманьня палітычнага кантролю.

15 красавіка 2002 году, у першы працоўны дзень пасья вяртаньня з Масквы, Лукашэнка зноў выклікаў Шэймана на асабістую сустрэчу. 17 красавіка 2002 году Лукашэнка наведаў сваю гвардыю — 3-ю асобную брыгаду апэратыўнага прызначэньня. Дзяржаўныя СМІ адзначылі: прэзыдэнт застаўся задаволены станам справаў у брыгадзе, асабліва аддзелам хуткага рэагаваньня.

Набліжалася чарговае абвастрэньне адносінаў з усходнім суседам. У кароткачасовай пэрспэктыве зьяўлялася патрэба ў мабілі-

зацы апарату ўлады. Праверка яго дзейснасьці адбывалася ў кірунку зьнізу ўверх. Апошнім зьвяном у ёй стаў урад. 29 красавіка 2002 году на паседжаньні Рады Міністраў Лукашэнка жорстка раскрытыкаваў яе працу за першы квартал 2002 году, адзначыўшы павелічэньне запасаў гатовай прадукцыі і зьніжэньне канкурэнтаздольнасьці беларускіх тавараў. Прэм’ер-міністра Навіцкаму была вынесена строгая вымова, віцэ-прэм’еры і асобныя міністры папярэджаныя, а кіраўнікі дзяржканцэрнаў “Беллеспрам”, “Беллёгпрам”, “Белбіяфарм”, “Белдзяржхарчпрам”, а таксама міністар аховы здароўя Ўладзіслаў Астапенка звольненыя з пасадаў. У лупцаваньні ўраду актыўны ўдзел узялі генпракурор В. Шэйман, старшыня КДК А. Тозік, старшыня КДБ Л. Ерын. Пададзеная імі інфармацыя стала падставай для абвінавачваньня чальцоў ураду ў прафэсійнай некампэтэнтнасьці. Лукашэнка абураўся: “Тыя, хто падманвае дзяржаву... Да Шэймана ўсіх!”⁷ Шырокае вызначэньне кола “тых, хто падманвае дзяржаву”, стварала ілюзію таго, што генпракурор вось-вось “зоймецца” ўласьнікамі міністэрскіх партфэляў, што знаходзяцца пад пільным наглядам кампэтэнтных органаў.

Прэзыдэнт пагражаў сваім міністрам ня толькі тым, што яны могуць у кожны момант згубіць усе перавагі свайго статусу: у звычайнай для сябе манэры псыхалогічнага ціску ён падкрэсьліў, як шмат яны маюць дзякуючы яго ўладзе і што канкрэтна істэблішмэнт можа згубіць, калі пад ім пахісьнецца крэсла. Работнікі найвышэйшага зьвяна выканаўчай улады — прычым ня толькі чальцы ўраду — былі абвінавачаныя ў атрыманьні незаконных даходаў ад лабіраваньня інтарэсаў прыватнага бізнэсу, у прасоўваньні “сваіх людзей” у кіраўніцтва камэрцыйных арганізацыяў. СМІ данесьлі гэтыя пагрозы й абвінавачаньні да ўсіх эшалёнаў выканаўчай улады. Пагрозы “разабрацца” з намэнклятурным бізнэсам у сьвятле “антыкарупцыйнай кампаніі” наўрад ці ўспрымаліся функцыянерамі як пусты гук. Аднак барацьба з намэнклятурным бізнэсам не была галоўнай мэтай “антыкарупцыйнай кампаніі”. З дапамогай палітыкі “бізуна і перніка” адбывалася мабілізацыя ўсяго апарату

⁵ Белорусская деловая газета. 2002. 5 красавіка.

⁶ Тамсама.

⁷ Белорусская деловая газета. 2002. 3 траўня.

выканаўчай улады. Паляваньне на карупцыянэраў сярод дырэктарату і бюракратыі дазваляла пад прыкрыцьцем прыстойных намераў правесці чыстку і наладку ўсёй “прэзыдэнцкай вэртыкалі”. Так вырашаліся два заданьні: тактычнае — падрыхтоўка да абароны ў ва ўмовах канфрантацыі з кіраўніцтвам Расеі, стратэгічнае — забесьпячэньне палітычнай будучыні Лукашэнкі пасля 2006 году.

Спэтакль, разыграны пры канцы красавіка 2002 году, прызначаўся ня толькі для выканаўчай вэртыкалі. Лукашэнка імкнуўся захаваць імідж суровага, але справядлівага “бацькі” — “біча” намэнклятуры. 7 траўня быў арыштаваны былы кіраўнік канцэрну “Белдзяржхарчпрам” Віктар Казека*, 23 траўня — дырэктар Менскага заводу пеністых вінаў Міхаіл Гардзей. 24 траўня была пастаўлена кропка ў справе арыштаванага дырэктара ЗАТ “Стадыён “Трактар” Уладзімера Алейнікава — ён быў асуджаны да пяці гадоў знявольеньня з канфіскацыяй маёмасьці. Усе гэтыя асобы былі абвінавачаныя ў хабарніцтве.

Мабілізаваўшы выканаўчую вэртыкаль напярэдадні сутыкненьня з Расеяй, рэжым займеў моцны тыл. Каб яшчэ больш умацаваць яго, рэжым пайшоў на павольныя зьмены і ў сваіх ідэалагічных установах. Яны мелі мэтай фармаваньне такой грамадзкай думкі, пры якой ціск з боку Масквы на афіцыйны Менск быў асуджаны на няпоспех. Разам з тым т.зв. «беларусізацыя» мела абмежаваньні: яна павінна была застацца палавіністай. Беларусь, як яе бачыў Лукашэнка і яго паплечнікі, мелася застацца прарасейскай і антызаходняй, бо толькі ў гэтым выпадку мог быць захаваны імідж рэжыму як стратэгічнага хаўрусьніка Расеі. У адзінстве гэтых дзвюх супярэчных тэндэнцыяў — хаўрусьнік Расеі, палкі прыхільнік усходнеславянскага адзінства і асьцярожны “беларусізатар” — Лукашэнка бачыў пэрспэктыву сваёй палітычнай кар’еры. Каб прадэманстраваць сваю адданасьць ідэі “ўсходнеславянскага адзінства”, кіруючая эліта неўзабаве разыграла праваслаўную карту.

* В. Казека быў зняты з пасады 29 красавіка. Яго сын Андрэй Казека — былы начальнік аддзелу збыту Рэспубліканскага ўнітарнага прадпрыемства “Крышталь” — быў арыштаваны ў пачатку сакавіка 2002 году.

31 траўня 2002 году Палата Прадстаўнікоў зацьвердзіла зьмены і дапаўненьні да закону “Аб свабодзе веравызнаньня і рэлігійных арганізацыяў”, згодна зь якім Беларуска праваслаўная царква Маскоўскага патрыярхату была пастаўленая ў прывілеяванае становішча ў параўнаньні зь іншымі канфэсіямі. Супраць прыняцьця гэтага не адпаведнага дэмакратычным стандартам (ён абмяжоўваў магчымасьці дзяржаўнай рэгістрацыі рэлігійных суполак, што не адносіліся да праваслаўнай канфэсіі, а таксама ўводзіў абмежаваньні дзейнасьці рэлігійных суполак межамі той адміністрацыйна-тэрытарыяльнай адзінкі, дзе яны былі зарэгістраваныя) закону прагаласавалі 2 дэпутата з 110.

Новая ідэалёгія

На чэрвеньскае пахаладаньне ў беларуска-расейскіх стасунках лукашэнкаўскі рэжым адказаў крэнам у бок незалежніцкай рыторыкі. 2 ліпеня 2002 году на прэзэнтацыі дзяржаўнага гімну Лукашэнка чацьвёрты раз за ўвесь тэрмін знаходжаньня на пасадзе прэзыдэнта выступіў на беларускай мове. 3 ліпеня, выступаючы на сьвяце Дзень Рэспублікі, ён ні разу не прамовіў словаў “інтэграцыя” і “Расея”. Імідж “абароньніка незалежнасьці” адкрываў перад Лукашэнкам вельмі шырокія пэрспэктывы палітычнай гульні, аб’ектыўна спрыяў узмацненьню яго палітычных пазыцыяў.

Прыхільнікам уваходжаньня Беларусі ў склад Расеі выступае вузкі сэгмэнт беларускага грамадства (ня болей за 15%) — пераважна людзі сталага веку і невысокага ўзроўню адукацыі. У гэтай групе адсутнічаюць “лідэры думак”. Самі прадстаўнікі гэтай групы маюць супярэчлівыя меркаваньні аб спосабе далучэньня да Расеі. З аднаго боку, яны бачаць у аб’яднаньні шанец для вяртаньня да савецкага мінулага зь яго салідным пакетам сацыяльных гарантыяў. Зь іншага боку, іх палохае “дзікі расейскі капіталізм”, і яны ўсё ж такі сумняюцца ў магчымасьці рэстаўрацыі савецкага ладу. Колькасьць прыхільнікаў уваходжаньня Беларусі ў склад Расеі з кожным годам скарачаецца ў выніку натуральных дэмаграфіч-

ных зьменаў. Гэтая электаральная група робіцца нецікавай для палітычных лідэраў, якія імкнуцца выйсці на шырэйшую аўдыторыю. Зрэшты, для Лукашэнкі не складала цяжкасьцяў захаваць падтрымку і гэтай параўнальна вузкай групы. Дзяржаўныя СМІ малявалі жахлівыя карціны з жыцьця расейскай правінцыі. На гэтым тле гарант беларускай канстытуцыі выступаў гарантам выкананьня дзяржавай сваіх сацыяльных абавязаньняў. Бальшыню ж электарату (60—70% выбарцаў) найбольш хвалююць сацыяльна-эканамічныя пытаньні. Яны прыхільна ставяцца да разьвіцьця эканамічнага супрацоўніцтва з Расеяй у межах эканамічнага саюзу, захаваньня праўнай базы, якая гарантуе абарону беларускіх грамадзян на тэрыторыі Расеі, захаваньня бязьвізавага рэжыму перасячэньня мяжы з Расеяй. Незалежніцкая рыторыка рэжыму троху зьмяняла характар яго стасункаў з трэцяй істотнай электаральнай групай — зь яго актыўнымі ці пасіўнымі супраціўнікамі, прыхільнікамі эўрапейскага шляху і дэмакратычнага разьвіцьця Беларусі. Зьняцьцё з парадку дня вельмі вострага пытаньня страты незалежнасьці краіны суцішыла актыўнасьць пэўных колаў “незалежнікаў”.

Адначасна спаважна адмянілася інфармацыйная палітыка рэжыму. Калі раней яна атакавала ўсё апазыцыйнае поле, то ў пачатку ліпеня 2002 году яе вастрэня была скіравана супраць “новага ворага незалежнасьці” — АГП, кіраўніцтва якой гэтым часам рэзка актывізавала кантакты з прадстаўнікамі расейскай палітычнай эліты.

Зьмены ў ідэалёгіі рэжыму засьпелі дэмакратычныя сілы зьнянацку. Бітвы за пачэснае месца галоўнага абароньніка незалежнасьці не адбылося. АГП ніколі не прэтэндавала на яго, а кіраўніцтва БНФ (які выканаў важную для нацыі ролю змагара за незалежнасьць, калі сувэрэнітэт і незалежнасьць былі прадметам гандлю з боку Лукашэнкі) палічыла, што заявы Лукашэнкі сьведчаць аб нейкіх кароткачасовых зьменах у пазыцыі ўлады. Улады змаглі бесьперашкодна нарошчваць свой незалежніцкі імідж у інфармацыйнай прасторы Беларусі.

Вяртаньне да старой палітыкі

Сутыкненьне з Крамлём абумовіла новую хвалю кадравых перастановак у найвышэйшых эшалёнах улады. У АП меркавалі, што, каб апраўдаць давер, новыя прызначэнцы прынамсі сьпяраша будуць працаваць актыўней за сваіх папярэднікаў. 3 ліпеня 2002 году Андрэя Кабякова на пасадзе першага віцэ-прэм’ера зьмяніў С. Сідорскі.

Кабякоў захаваў статус віцэ-прэм’ера і быў прызначаны міністрам эканомікі — прыдаўся яго досьвед прафэсійнага кантралёра. 9 ліпеня на просьбу Шэймана на пасаду намесьніка генэральнага пракурора быў прызначаны Мікалай Купрыянаў. Былы пракурор Менска асабіста курыраваў расьсьледаваньне “гарачых” справаў, у тым ліку і “справу” дырэктараў.

Палітычныя пазыцыі рэжыму ўзмацніліся пасля ўсталяваньня кантролю над ФПБ. 16 ліпеня Пленум ФПБ зацьвердзіў намесьніка кіраўніка АП Л. Козіка старшынём Фэдэрацыі. Адрозьнічальна пачаўся наступ на неляляльнае кіраўніцтва галіновых прафсаюзаў, які асабіста каардынаваў новы старшыня ФПБ. Само кіраўніцтва ФПБ фактычна пераўтварылася ў аддзел АП: старшыня Фэдэрацыі Козік з моманту свайго абраньня на гэтую пасаду браў удзел у паседжаньнях ураду і кіраўніцтва АП.

18 ліпеня падчас сустрэчы Лукашэнкі з генпракурорам В. Шэйманам і старшынём КДК А. Тозікам зьвязка «КДК — пракуратура» была прызнана эфэктыўнай. А. Тозік атрымаў годнасьць генэрал-маёра. Аднак перавод працы КДК і пракуратуры ў звычайны рэжым не ўваходзіў у пляны іх патрона. Абодва ведамствы паранейшаму павінны былі канцэнтраваць свае намаганьні ў кірунках, вызначаных АП, — працягваць “антыкарупцыйную кампанію” і “аб’яднаць намаганьні ў барацьбе з эканамічнымі злачынствамі”⁸. Апрача вырашэньня гэтых заданьняў, генпракурору і старшыню

⁸ Белорусская деловая газета. 2002. 23 ліпеня.

КДК было даручана разабрацца з “частымі выпадкамі выкарыстаньня неадпаведнай інфармацыі для дыскрэдытацыі ў СМІ найвышэйшых службовых асобаў і чальцоў ураду”⁹. Лукашэнка публічна выказаў сваё абурэньне тым, што “некаторыя СМІ, парушаючы дзейнае заканадаўства, распаўсюджваюць перакручаныя факты і сьвядома дэстабілізуюць становішча ў грамадзтве”¹⁰. Так пачалася чарговая кампанія супраць незалежных СМІ. Яшчэ 24 чэрвеня суд прысудзіў журналістаў ліквідаванай газеты “Пагоня” Міколу Маркевіча і Паўла Мажэйку адпаведна да 2,5 і 2 гадоў зьнявольненьня¹¹. Неўзабаве пасля гэтага міністар інфармацыі М. Падгайны заявіў, што журналісты шмат якіх незалежных выданьняў могуць быць абвінавачаныя па арт. 367 КК “Паклёп у адносінах да прэзыдэнта”, арт. 368 “Абразы прэзыдэнта” і арт. 369 “Абразы прадстаўніка ўлады”¹⁵.

Антыкарупцыйная актыўнасьць кампэтэнтных органаў пры канцы жніўня займела годны працяг. Супрацоўнікамі КДБ быў арыштаваны дырэктар “Менсккомплексбанку” Яўген Краўцоў. Арышт банкіра такога ўзроўню — выключная для Беларусі падзея, бо, як заяўляў у свой час былы старшыня Нацыянальнага банку Станіслаў Багданкевіч, камэнтуючы вынікі праверак дзейнасьці камэрцыйных банкаў, атрымальнікі вялікай колькасці нявернутых крэдытаў дагэтуль займаюць пасады ў АП, кантрольных і сілавых структурах.

У АП былі задаволеныя дзейнасьцю пракуратуры і КДК. Падставаў сумнявацца ў асабістай адданасьці Шэймана і Тозіка Лукашэнку таксама не было. У той жа час там былі пэўныя пытаньні да ведамстваў У. Навумава і Л. Ерына. У пачатку 2002 году праца органаў МУС правяралася шэйманаўскай спэцыяльнай камісіяй. Стан справаў у КДБ задавальняў кіруючую эліту яшчэ менш. На паседжаньні ўраду 29 красавіка кіраўнік дзяржавы выказаў прэтэнзіі Л. Ерыну, што пэрыядычныя публікацыі ў заходняй і беларускай незалежнай прэсе пра гандаль Беларуссю зброяй зьяўля-

⁹ Тамсама.

¹⁰ Тамсама.

¹¹ Белорусская деловая газета. 2002. 26 чэрвеня.

¹² Белорусская деловая газета. 2002. 22 жніўня.

юцца праз выцечку інфармацыі з КДБ, аднак яго кіраўніцтва ня здольнае выявіць яе каналаў. У пачатку чэрвеня 2002 году Лукашэнка адхіліў ад пасады начальніка Ўправы контрвыведкі КДБ генэрал-маёра Канстанціна Хрушчова.

Факт арышту былога старшыні “Менсккомплексбанку” якраз супрацоўнікамі КДБ сьведчыў аб жаданьні ўладаў сутыкнуць ілбамі групойкі ў складзе гэтай структуры. Вельмі ймаверна, што хтосьці з кіраўніцтва КДБ карыстаўся паслугамі Я. Краўцова. Унутрыарганізацыйнае сутыкненьне ў КДБ стварала клімат узаемнай падазронасьці і недаверу сярод яго супрацоўнікаў, што было на руку ўладам падчас абвастрэньня адносінаў з Расеяй. Да таго ж Л. Ерын напярэдадні прызначэньня на пасаду старшыні КДБ узначальваў Управа ФСБ РФ у Маскве і Маскоўскай вобласьці, а шмат якія беларускія высокапастаўленыя кэдэбісты мелі асабістыя кантакты з кіраўніцтвам ФСБ. Улады таксама патроху расчынялі кіраўніцтва КДБ за кошт ураджэнцаў Беларусі, што праходзілі службу на яе тэрыторыі. Кэдэбісты, што зрабілі кар’еру ў Расеі і мелі цесныя сувязі з расейскімі спэцслужбамі, адчулі за сьпінай подых прадстаўнікоў “гарадзенскай хвалі”.

На тле чысткі ўладных структураў ад патэнцыйных капітулянтаў працягвалася кампанія дыскрэдытацыі “прапуцінскіх” сілаў у складзе апазыцыі. Маргіналізацыя і першых, і другіх адпавядала доўгатэрміновым плянам “абароньніка незалежнасьці”. 2 верасьня галоўны спэцыяліст Міністэрства юстыцыі Аляксандар Харытон, які праводзіў праверку адпаведнасьці дзейнасьці АГП патрабаваньням заканадаўства, заявіў аб тым, што АГП “за шматлікія парушэньні можа быць ліквідаваная”¹³.

Стратэгічная мэта як унутранай, так і вонкавай палітыкі рэжыму з усёй выразнасьцю адкрылася 18 верасьня, калі на тэлевізійнай прэс-канфэрэнцыі Лукашэнка ня выключыў, што, калі на ўсенародным галасаваньні будуць унесены адпаведныя зьмены ў Канстытуцыю, ён у 2006 годзе будзе ізноў змагацца за пасаду прэзыдэнта.

¹³ Белорусская деловая газета. 2002. 4 верасьня.

Тактыку, абраную для захавання ўлады пасля 2006 году, можна апісаць наступным чынам:

1. Змяняцца палітычную вагу апазыцыі і падштурхоўваць яе да ўнутранага крызысу.
2. Дабівацца поўнага падпарадкавання эканамічнай эліты.
3. Дабівацца поўнага кантролю над ФПБ і рабочым рухам.
4. Запалохваць незалежныя СМІ. Шляхам рэпрэсіяў прымусяць незалежныя выданні да ўнутранай самацэнзуры.

Выказваньне Лукашэнкі падчас канфэрэнцыі таксама сьведчыла, што ў АП ужо ў той час напружана абмяркоўваліся розныя сцэнары паддоўжання яго ўладных паўнамоцтваў. Гэтая тэма была падхопленая дэпутатамі ПП, чыя гатовасьць зацьвердзіць якія-любыя зьмены ў заканадаўстве, што б паддоўжылі палітычнае жыцьцё Лукашэнкі, не выклікала сумневу. Дэпутат Міхаіл Паплаўскі нагадаў, што прэзыдэнт ЗША Франклін Рузвэльт эфэктыўна кіраваў краінай цягам чатырох тэрмінаў, што было абумоўлена цяжкой сытуацыяй у дзяржаве. Дэпутат С. Касьцян заяўляў, што 90% грамадзян Беларусі настроеныя, каб у краіне застаўся цяперашні лідэр¹⁴.

Увосень 2002 году ўнутры краіны нішто не перашкаджала Лукашэнку ініцыяваць і правесці рэфэрэндум, каб скасаваць палажэньне Канстытуцыі, якое забараняе адной і той жа асобе займаць пасаду прэзыдэнта больш за два тэрміны запар. І ўсё ж такое рашэньне ўвосень 2002 году не было прынятае, магчыма, таму, каб не правакаваць лішняга разу расейцаў на непрыязныя дзеянні (прызнаньне Крамлём вынікаў такога “волевыяўленьня беларускага народу” абмежавала б расейскі ўплыў на беларускую палітыку).

Аднак Крэмль нічога ня меў супраць палітыкі ўзмацненьня жорсткасьці беларускага рэжыму. Улада працягвала свой наступ. Яе пляны не абмяжоўваліся падпарадкаваньнем прафсаюзаў, якія ўваходзяць у склад ФПБ: Л. Козік заклікаў усе прафсаюзныя арганізацыі краіны ўступіць у склад “аўтарытэтнага, згуртаванага, магутага нацыянальнага прафцэнтру”¹⁵. Працягвалася “антыкаруп-

цыйная кампанія”: 4 кастрычніка 2002 году Лукашэнка сваім указам стварыў “Дзяржаўную камісію для расьсьледаваньня фактаў лабіраваньня інтарэсаў камэрцыйных структураў з боку службовых асобаў органаў дзяржаўнага кіраваньня і праваахоўнай сыстэмы”¹⁶ і паставіў яе кіраўніком старшыню КДК А. Тозіка. На наступны дзень, 5 кастрычніка, усё той жа Тозік згодна з указам Лукашэнкі ўзначаліў “Дзяржаўную камісію для прадухіленьня злоўжываньняў у цэлюлёзна-папяровай прамысловасьці”. Паралельна працягвалася і кампанія ўціску на незалежныя СМІ. 15 кастрычніка 2002 году галоўны рэдактар газэты “Рабочы” Віктар Івашкевіч быў асуджаны да двух гадоў пазбаўленьня волі за “Паклёп у адносінах да прэзыдэнта”.

16 кастрычніка 2002 году была пастаўленая кропка ў дыскусіі на тэму пашырэння паўнамоцтваў ПП. Марыянэткавы парламэнт прыняў прэзыдэнцкую рэдакцыю закону “Аб Нацыянальным Сходзе”, якая замацоўвала яго падпарадкаваны статус. Гэтая падзея падахвоціла да дзеяньняў дэпутацкую фракцыю “Рэспубліка”. З ініцыятывы лідэра фракцыі Валер’я Фралова 56 дэпутатаў падпісалі запыт да генпракурора Шэймана, каб той даў справаздачу ў справе зьнікненьня журналіста Зьмітра Завадзкага. Сам В. Фралоў, які гуртаваў вакол сябе дэпутатаў, гатовых да самастойных палітычных дзеяньняў, дэманстравыў на наведаньне паседжаньне КРАПП. Гэта не засталася незаўважаным уладамі. Фармаваньне ланцуга «фракцыя “Рэспубліка” — АГП — Крэмль» ніяк не адпавядала іх інтарэсам. 5 лістапада адзін з ініцыятараў сустрэчы — старшыня АГП А. Лябедзька — быў афіцыйна папярэджаны КДБ, што яго дзейнасьць можа падпасьці пад арт. 356 КК “Здрада дзяржаве ў форме аказаньня дапамогі замежнай краіне ў правядзеньні варожай дзейнасьці супраць Беларусі”¹⁷, за што пагражае пазбаўленьне волі на тэрмін да 15 гадоў. 13 лістапада 2002 году тры (Надзея Цыркун, Мікалай Дуніч і Ўладзімер Семянюк) з 12 чальцоў фракцыі “Рэспубліка” заявілі аб сваім выхадзе зь яе складу, што паралізавала яе функцыянаваньне (згодна з рэглямэнтам ПП, фракцыя мае пра-

¹⁴ Беларуская деловая газета. 2002. 24 верасьня.

¹⁵ Беларуская деловая газета. 2002. 20 верасьня.

¹⁶ Беларуская деловая газета. 2002. 9 кастрычніка.

¹⁷ Беларуская деловая газета. 2002. 12 лістапада.

ва на існаваньне, калі налічвае ня меней 10 дэпутатаў). Сам В. Фралоў неспадзеўкі праявіў упартасьць. У грамадстве пэўны рэзананс выклікалі яго заявы аб тым, што ліквідацыя фракцыі — вынік інтэнсіўнага ціску з боку АП, кіраўніцтва ПП, а таксама ідэалягічнага аддзелу Менгарвыканкаму. З словаў былога генэрала таксама вынікала, што яго тэлефоны праслухоўваліся, а за ім была ўсталяваная сталая прасока.

Аднак нягледзячы на актыўнасьць фракцыі “Рэспубліка”, у цэлым ПП заставалася паслухмяным, ручным органам. Пры канцы лістапада ёй без вялікіх дэбатаў быў зацьверджаны пададзены ўрадам праект бюджэту на 2003 год, згодна зь якім атрыманыя за кошт скасаваньня шэрагу сацыяльных ільготаў 146,2 млрд. руб. накіроўваліся ў рэзэрвовы фонд прэзыдэнта¹⁸. Структура бюджэту адлюстравала характар сацыяльна-эканамічнай палітыкі рэжыму. У 2002 годзе Беларусь стала адзінай постсавецкай краінай, дзе скарацілася колькасьць прадпрыемстваў недзяржаўнай формы ўласнасьці*. Гэта значыла, што асноўным працадаўцам у краіне па-ранейшаму заставалася дзяржава.

У пачатку сьнежня быў зроблены наступны крок для фармаваньня праўнай базы, патрэбнай для расчысткі шляху да наступнага прэзыдэнцкага тэрміну Лукашэнкі. У ПП пачаўся разгляд падрыхтаваных АП зьменаў да заканадаўства аб масавых мерапрыемствах. Згодна з прапанаванымі зьменамі, суд мог ліквідаваць палітычныя партыі і грамадзкія аб’яднаньні ў выпадку парушэньня імі парадку правядзеньня масавай акцыі без вынясьленьня папярэджаньня.

З сьнежня 2002 году старшыня ФПБ Л. Козік прапанаваў Пленуму прафсаюзу аўтамабільнага і сельскага машынабудаваньня зьмяніць лідэра — Аляксандра Бухвостава, але 55 з 77 чальцоў Пленуму прагаласавалі супраць унясьленьня прапановы Козіка ў парадак дня¹⁹. 21 сьнежня правалілася і атака Козіка супраць лідэ-

¹⁸ Белорусская деловая газета. 2002. 27 лістапада.

* Белорусская деловая газета. ад 27 лістапада 2002 г. паведамляе, што па становішчы на 2002 г. у Беларусі на 1000 чалавек прыпадае 2 прадпрыемствы зь недзяржаўнай формай уласнасьці, у Расеі — 6, у ЗША — 180.

¹⁹ Белорусская деловая газета. 2002. 5 сьнежня.

ра прафсаюзу работнікаў радыёэлектроннай прамысловасьці Геннадзя Фядыніча. 49 з 50 чальцоў Рады прафсаюзу выказаліся супраць яго замены²⁰.

Працягвалася мабілізацыя рэжыму. 18 лютага на нарадзе з удзелам кіраўніцтва сілавых структураў Лукашэнка заявіў аб намеры ўзяць пад асабісты кантроль дзейнасьць “структураў улады і сыстэмаў кіраваньня”, а таксама правесці “комплексную праверку” дзейнасьці КДБ і МУС²¹. На авансэну беларускай палітыкі зноў выйшлі В. Шэйман і А. Тозік — галоўныя “рухавікі” антыкарупцыйнай кампаніі.

Высновы

З аднаго боку, сталыя праверкі дзейнасьці выканаўчай вэртыкалі, судовых органаў і сілавых структураў; з другога боку — хвалі чыстак дырэктарскага корпусу, наступ на прафсаюзы, ціск на СМІ і дэмакратычныя сілы — усё гэта дазваляе рэжыму падтрымліваць высокую ступень сваёй мабілізацыі пры захаваньні слабасьці сваіх палітычных апанэнтаў. Паніжэньне рэйтыngu Лукашэнкі не азначае аўтаматычнага ўзмаценьня электаральных пазыцыяў яго палітычных супраціўнікаў. Датуль, дакуль дэмакратычныя сілы ня зробіць работы над памылкамі і не ўсьвядомяць прычынаў сваіх няздарных прайгранак у мінулых палітычных кампаніях, аўтары “прыгожай і элігантнай перамогі” 2001 году будуць мець усе магчымасьці для захаваньня палітычнай улады ў краіне.

²⁰ Белорусская деловая газета. 2002. 24 сьнежня.

²¹ Белорусская деловая газета. 2003. 20 лютага.